

door Roger JANSOONE

6. AFTOCHT NAAR OOSTENDE

De vesting Antwerpen werd beschouwd als zijnde moeilijk in te nemen. Er werd dan ook op gerekend dat het Belgisch leger aldaar toch wel enkele maanden zou kunnen stand houden. Doch de vernietigende kracht van de Duitse kanonnen was zo enorm dat dit een illusie bleek te zijn. De forten van Walem en van Sint-Katelijne-Waver werden vrijwel weggeveegd, Dendermonde werd ingenomen, de forten van Lier werden vernietigd, en de buitenste verdedigingsgordel van Antwerpen werd op 2 oktober overrompeld.

Tot 29 september had de Belgische legerstaf er nog op gerekend dat de vesting Antwerpen door de geallieerden zou kunnen ontzet worden. Maar die dag tegen valavond werd het duidelijk dat dit niet mogelijk zou zijn : de Britse en Franse troepen waren nog te ver van Antwerpen en zouden de stad hoogstwaarschijnlijk niet meer tijdig bereiken. Hierop begon de legerstaf de aftocht uit Antwerpen intensief voor te bereiden. Om de aftocht te dekken, werden Britse troepen toegestuurd via Oostende en Zeebrugge. Tevens werd vanaf 5 oktober de kustzone een afzonderlijk militair gebied, onder bevel van generaal BIHIN, militair gouverneur. Op 7 oktober verlieten de Koning en de Belgische regering de stad Antwerpen om hun intrek te nemen in diverse gebouwen te Oostende. Aldus werd Oostende gedurende enkele dagen de feitelijke hoofdstad van België.

Het werd een "elastische" aftocht, in die zin dat de Belgen, vooraleer weg te trekken, de Duitse troepenmacht omheen Antwerpen nog zo lang mogelijk zouden "vastbinden" en aldus beletten zich vrij te maken om door te stoten naar Frankrijk. In die laatste dagen van de belegering van Antwerpen heeft de Belgische infanterie prestaties geleverd zonder voorgaande in zijn geschiedenis. De Belgen weerden zich als duivels, geen enkel fort gaf zich over, doch fort na fort moest door de Duitsers veroverd worden. Onze jongens presteerden het zelfs om verschillende tegenaanvallen uit te voeren en hierbij Duitse steunpunten opnieuw te veroveren. De wereld keek ademloos toe bij dit heroïsch gevecht van David tegen Goliath, ... terwijl de Duitse legerleiding knarsetandend de gang van zaken op de voet volgde.

Op 8 oktober begon de aftocht van het Belgisch leger uit Antwerpen, na het verlies van de laatste forten. Reeds op 9 oktober trok het gros van het leger door de straten van Oostende, een lange sliert van infanterie, ruitery, artillerie, cyclisten. De aanblik van de troepen – vervuild en uitgeput – sloeg de bevolking met ontzetting. Ook werden al de gewonden uit de Antwerpse hospitalen overgebracht naar Oostende, waar ze eerst werden opgenomen in hotels en veldlazareten om vervolgens ingescheept te worden naar Engeland of Frankrijk.

Op 10 oktober, met de val van Antwerpen, arriveert ook de Belgische legerstaf in Oostende om zijn intrek te nemen in "Hôtel du Phare". Daar worden de laatste schikkingen genomen voor de ontruiming van het Belgisch grondgebied tot aan de IJzer ... en meteen ook voor de beslissende slag die daar zal moeten geleverd worden tegen de oprukkende vijand.

Intussen worden de Duitse krijgsgevangenen, het goud van de Nationale Bank, de dossiers van de Ministeries, de dokumenten van de legerstaf, per schip overgebracht naar Frankrijk of naar Engeland. Vervolgens vertrekken in de ochtend van 12 oktober de Koning, de Belgische regering en een aantal leden van het Corps diplomatique naar Le Havre aan boord van een pakketboot. Anderzijds vertrekt de Belgische legerstaf naar Aalter, waar een achterhoede van het leger zich heeft opgesteld om de aftocht te dekken. In een proclamatie van diezelfde datum laat de regering weten dat, samen met de bondgenoten, de strijd wordt voortgezet vanuit Frankrijk.

7. VLUCHT NAAR HET BUITENLAND

Op diezelfde 12 oktober worden , samen met hun gezin, ook de directie van het Zeewezen evenals de loodsen ingescheept. Doch reeds voordien, in de loop van september, was er een uittocht naar het buitenland (vooral naar Engeland) op gang gekomen, vooreerst vluchtelingen uit het binnenland doch daarna in toenemende mate ook Oostendenaars. Van groot belang voor het verder verloop van de bevoorrading van de bevolking (maar dan wel in negatieve zin), is het feit dat vanaf eind september ook de vissers de wijk nemen naar het buitenland, niet alleen uit angst voor het Duits leger maar misschien vooral omdat zij de visserij vanuit Belgische havens niet meer zien zitten. De stoomtreilers trekken naar Engeland (waar zij vrij vlug een visserijvergunning bekomen) en de zeilsloepen zetten koers naar Frankrijk of naar Engeland, allen volgestouwd met meubels en huisraad en met een ongewone bemanning, nl. vrouwen en kinderen, aan boord.

Begin oktober begint paniek te ontstaan onder de bevolking, en na de val van Antwerpen op 10 oktober ontstaan chaotische toestanden, meer bepaald in en om het Zeestation, waar duizenden personen met al hun bagage elkaar verdringen in de hoop een plaats te bemachtigen op een vertrekkende pakketboot. Anderen begeven zich naar Frankrijk, via de Nieuwpoortsteenweg.

Op 14 oktober doet de burgemeester een oproep tot kalmte. Hij wijst erop dat Oostende een "open stad" is, met alle gevolgen vandien, en hij vraagt samenscholingen te vermijden en gewoon thuis te blijven "als Duitse troepen onze stad zouden binnenkomen".

Dit is zijn laatste oproep, want 's anderendaags omstreeks tien uur duiken de eerste Duitsers op in Oostende, een voorpost van acht verkenners die onmiddellijk de weg vragen naar het "Rathaus". Op deze weinig spectaculaire manier begint de bezetting van Oostende, wat echter niet wegneemt dat in Berlijn de "verovering" van onze stad met veel heisa en vreugdeschoten wordt gevierd.

De eerste nobele bezettingsdaad van de nieuwe heersers bestaat in het roven van de stadskas. De buit bedraagt 7.256,52 frank ... en de Stadsontvanger ontvangt hiervoor een "Quittung" zodat administratief alles in orde is ("Ordnung muss sein"). De officier die aan de haal gaat met dit "beschlagnahmtes Geld", is kennelijk een echte bureaucraat, want met ware "deutsche Gründlichkeit" weet hij in de "Quittung" aan te stippen dat "... die Kassenführung an der Hand des Journals von mir geprüft und für Ordnung gefunden würde". Er is ook sprake van het opleggen van een oorlogsschatting, doch dit kan nog wel een paar dagen worden uitgesteld.

Anderzijds is de kennis van aardrijkskunde bij deze wereldveroveraars nog voor enige verbetering vatbaar. Zij laten zich rondleiden in de stad en willen hierbij eerst en vooral van op de zeedijk ingespannen staren in de richting van Engeland omdat zij denken dat men bij zeer helder weer de krijtrotsen van Albion kan zien. Ook zullen zij op de zeedijk kanonnen opstellen met een reikwijdte tot in Engeland ! Aangekomen ter hoogte van het kruispunt "Petit Paris", menen zij reeds te zijn aanbeland in de buitenwijken van Parijs. Wanneer echter blijkt dat Parijs nog iets verder ligt, zijn ze wel graag bereid te poseren voor een "Gruppenbild" achter een bord met de opbeurende slogan "Auf nach Paris !".

Ongewild leveren de Duitsers intussen ook een bijdrage tot het behoud van het pover restant van de Oostendse vissersvloot. Terwijl steeds meer Fritzen de stad binnentrekken, wil "in extremis" een overmoedige schipper zijn kans nog wagen om met een volgestouwde visserssloep zee te kiezen. Maar bij het verlaten van de havengeul wordt hij beschoten, zodat hij ijlings rechtsomkeer maakt en braafjes terug gaat aanleggen aan de kade.

Reeds tijdens de eerste voorafgaande schermutselingen in augustus en september, had zich in Oostende de mare verspreid dat het zo geroemde keizerlijk leger niet alleen bestond uit een stelletje

woeste moordenaars en oorlogsmisdadigers, maar dat het ook niet meer was dan een vulgaire roversbende. Dit wordt ten overvloede bewezen wanneer de Duitse troepen het Zeestation komen bezetten. Ingevolge het chaotisch inschepen van vluchtelingen net voor de aankomst van de vijand, zijn er in dit station gigantische stapels bagage achtergebleven : valiezen, kisten, koffers, manden, enz. De Duitsers storten zich hierop als een bende gieren. Alles wordt vliegensvlug opengereten en in een mum van tijd verandert het station in een kleurrijke rommelmarkt waarin de meest uiteenlopende zaken en voorwerpen achteloos over de vloer verspreid worden. In de orgie van hun overwinningstoesen toeien de soldaten zich met prachtige dameshoeden en met "le dernier cri" van de damesmode. Uiteraard is er vooral belangstelling voor goud, zilver en juwelen. Na deze uitbundige plundering biedt het station een desolate en verbijsterende aanblik ...

In de verwarring van de terugtocht had de Britse bevoorradingsdienst in het station een aantal wagons achtergelaten, volgeladen met kostbare levensmiddelen. Deze wagons worden opengebroken en vakkundig leeggeplunderd. Wat niet dienstig is of te veel of overbodig, wordt uitgestrooid, uitgegoten en vertrapt.

Deze Duitse plunderrage werkt echter aanstekelijk op de bevolking, die ook wel beseft dat er magere jaren voor de deur staan. Als een lopend vuurtje verspreidt zich het nieuws dat er zich nog voorraden bevinden in de stapelhuizen van de Tilburyboten. Dit blijkt inderdaad het geval te zijn en in minder dan geen tijd gaan Oostendenaars aan de haal met suiker, bloem, beschuiten, zeep, schoenen, textiel, enz.

De burgemeester en de politie zijn door al die snel opeenvolgende gebeurtenissen totaal overrompeld. In het station laat de burgemeester alle persoonlijke dokumenten en papieren verzamelen , voor de plunderswaardeloze rommel maar allicht toch belangrijk genoeg om eventueel later aan de rechtmatige eigenaars te worden terugbezorgd. In een dergelijke sfeer eindigt de eerste dag van de bezetting. Eigenlijk geeft die dag reeds in voldoende mate een voorsmaakje van wat de stad hierna te wachten staat.

8. HET BEGIN VAN DE BEZETTING

Niet alleen de eerste dag van de bezetting maar ook de daaropvolgende dagen verliepen nogal chaotisch. Dat was uiteraard vooral het gevolg van het verder verloop der krijgsvaardigheden aan wat voortaan de geschiedenis zou ingaan als "het Ijzerfront". Op 18 oktober was immers de slag aan de Ijzer begonnen. De uitgeputte restanten van het Belgisch leger (slechts nog ruim 50.000 man) moesten daar stand houden tegen vijf Duitse divisies. Vanzelfsprekend waren zij tegen die overmacht niet opgewassen, en na een week harde strijd werd de toestand zo dramatisch dat er moest worden teruggegrepen naar een aloud en beproefd verweermiddel, nl kunstmatige overstroming van de laagvlakte, in casu het terrein tussen de Ijzer en de spoorlijn Nieuwpoort-Diksmuide. Tegen het einde van oktober was dit gebied volledig overstroomd en was het Duits offensief vastgelopen in het water en de modder. En een jarenlange stelling- en loopgravenoorlog kon beginnen.

Niemand was voorbereid op zo'n langdurige en massale oorlogvoering, noch aan het front, noch achter het front, en reeds tijdens de eerste oorlogsvaardigheden was dit duidelijk merkbaar. De Duitsers hadden gerekend op een snelle overwinning, via een vrije en vlugge doortocht door België en vervolgens een vernietigende tanggreep op het Franse leger, zoals voorheen in 1870. Maar zowel aan de Marne als aan de Ijzer liepen zij zich te pletter, zodat zij ijlings hun strategie moesten aanpassen, niet alleen in militair opzicht maar ook wat betreft de bezette gebieden, die zij aanvankelijk behandelden als een oorlogszone waar de troepen moordend en plunderend konden doorheen trekken.

Aan Duitse zijde groeide dus al vrij vlug het besef dat die bezetting wel eens van langere duur zou kunnen zijn, en dat bijgevolg een bepaald beleid moest op punt gezet worden ten aanzien van het bestuur van land en bevolking. Aldus werd België een "gouvernement-generaal" onder leiding van generaal Colmar von Bissing (tot diens overlijden in 1917). Onder dit militair bewind poogden de Duitsers weliswaar het Belgisch overheidsapparaat en de justitie in werking te houden, maar omdat dit gebeurde onder zeer scherpe Duitse controle, verliep die werking erg moeizaam en niet zonder wrijvingen. In Berlijn was er trouwens bestendig onenigheid over de te voeren "Belgienpolitik" (incl. een "Flamenpolitik", doch dat was bijna een onderwerp op zichzelf), maar een constante in dit beleid was in ieder geval een directe en loodzware inmenging in de economie en in de sociale verhoudingen. Hoe dan ook, de economische en sociale gevolgen van deze aanpak (die bezwaarlijk een "beleid" kon genoemd worden) waren voor België rampzalig: in de loop van de oorlog zou de landbouwproduktie (voor 1914 al niet zo bijster hoog) met liefst -30 % dalen, terwijl de industriële produktie in een nog dieper dal terechtkwam. Ook de financiële en monetaire evolutie werd een regelrechte ramp, nog verergerd door het opleggen van oorlogsbelastingen en de massale invoer van Duitse marken.

Meer bepaald inzake voedselvoorziening ontstond in dergelijke omstandigheden al vrij vlug een (letterlijk en figuurlijk) levensgroot probleem, ingevolge voedselschaarste, prijsstijgingen, woekerprijzen en inflatie (een nieuw fenomeen). Door het verdwijnen van Staatshoofd en Regering (samen met een aantal topambtenaren) was er voor het snel en doeltreffend behandelen van dit nijpend probleem een gevaarlijk vacuüm ontstaan dat de Duitsers blijkbaar niet zelf wilden opvullen. Zeer opvallend hierbij is het feit dat enkele leidende figuren uit de Belgische "haute finance" en industrie onmiddellijk terzake een verantwoordelijkheid op zich hebben genomen die normaliter aan de privé-sector niet toekomt. Aldus ontstond reeds eind augustus 1914 een "Nationaal Hulp- en Voedingscomité" (N.H.V.C.) onder leiding en impuls van de industrieel Ernest SOLVAY, E. FRANQUI (Société Générale) en D. HEINEMANN (SOFINA). Anderzijds werd vervolgens op 22 oktober 1914 te Londen, op initiatief van de Amerikaanse zakenman Herbert HOOVER, de "Commission for Relief in Belgium" opgericht, en gedurende gans de oorlog zou E. Francqui fungeren als verbindingsman tussen beide organismen. Gaandeweg (en noodgedwongen) zou dit N.H.V.C. in toenemende mate een zeer autonome rol gaan spelen, ... uiteraard tot groot ongenoegen van de bezettende overheid, die echter geen valabel alternatief in de plaats kon stellen. Beschikkend over een doeltreffende structuur en een netwerk van ruim 125.000 agenten en medewerkers, werd het N.H.V.C. uiteindelijk zelfs een min of meer officieuze regering in bezet gebied, met nauwe contacten in het buitenland, meer bepaald met de Belgische regering in Le Havre, de geallieerden en de USA.

In oktober en november 1914 was men zich in Oostende van die initiatieven op nationaal vlak nog niet echt bewust ... en had men trouwens op dat ogenblik wel andere bekommernissen van meer lokale aard. Oostende bevond zich immers in de oorlogszone, zeer dicht achter het front. De onmiddellijke zorg van de Duitse bevelvoering ging naar de krijgsverrichtingen aan het IJzerfront ... en dat verliep voor hen zeker niet naar wens. Het werd een voortdurend terugvoeren van (uiteengeslagen) troepen en een aanvoeren van (verse) troepen, en het wisselend karakter van de in Oostende tijdelijk verblijvende soldaten was dan ook niet van aard om rust en orde te garanderen in de stad. Zij werden ingekwartierd in onbewoonde villa's en leegstaande woningen, die zij in de kortste keren omtoverden tot een vuilnisbelt. Zelfs het meubilair en het huisraad van de koninklijke villa bleven niet onaangeroerd. Ook werden huizen opengebroken van hen die gevlucht waren naar het buitenland. Vooral de wijnkelders waren hierbij erg in trek. De gevolgen hiervan laten zich raden! Gaandeweg verlegde hun aktieterrein zich ook naar hotels, restaurants en cafés (zelfs naar "Hôtel Bristol" waarvan de eigenaar nochtans een Duitser was). Uiteindelijk werden ook gesloten winkels opengebroken en geplunderd.

In tegenstelling tot de gewone soldaten en onderofficieren gedroegen de Duitse officieren zich veel beschaafder. Ze hadden een vaste pleisterplaats gevonden in het "Hôtel du Phare", waar zij zich te goed deden aan uitgebreide banketten en uitgelezen wijnen, dranken en sigaren, ... terwijl de rekening telkens ten laste viel van het Stadsbestuur.

Intussen was er, naast al die plunderingen voor eigen rekening, ook een officiële vorm van plundering op gang gekomen, en dit onder de benaming "Requisitionen" (opeisingen). Voor de onmiddellijke noodwendigheden aan het front werden vooreerst alle paarden en rytuigen opgeëist. Doch de opeisingen werden pas echt zorgwekkend wanneer ze de voedselvoorziening van de burgerbevolking in het gedrang dreigden te brengen. Reeds op 18 oktober moest het Stadsbestuur niet minder dan 20.000 kg brood leveren. Op 21 oktober werd vis en vlees opgeëist.

Met ingang van 22 oktober werd trouwens iedere vorm van visvangst verboden. De inventaris van de in Oostende achtergebleven visserssloepen biedt overigens geen vooruitzichten op een omvangrijke visserij-activiteit : de O.100, O.15, O.45, O.192, al met al welgeteld vier sloepen! Het kon zelfs slechts één sloep geweest zijn (nl. de O.100), ware het niet dat, zoals hoger beschreven, de O.15 bij de verovering van Oostende op 15 oktober een ultieme vluchtpoging had moeten staken, en ware het niet dat de O.45 en de O.192, zich van geen kwaad bewust, terugkerend van de visvangst op 16 oktober de haven waren binnengelopen. Gelukkig zouden er achteraf nog enkele sloepen opdagen, die in de algemene verwarring van die eerste dagen werden beschouwd als zijnde gevlucht naar het buitenland.

Doch zelfs met de opeisingen, ofschoon "officieel", begint het allengs ook uit de hand te lopen, en wel in die mate dat de Ortskommandant zich op 23 oktober ertoe genoodzaakt voelt (uitsluitend in het Duits) volgende "Bekanntmachung" uit te vaardigen (die, tussen de regels, laat doorschemeren dat er valse "Requisitionen" in omloop waren): "Im Stadtgebiet Ostende sind Requisitionen nur gultig gegen Abgabe eines Requisitionsscheines, welcher die Unterschrift eines Offiziers und ein Dienstsiegel trägt. Das empfangende Truppen- oder Marine-Teil muss auf dem Schein deutlich bezeichnet sein. Requisitionen von Wein und Zigaretten bedürfen die Genehmigung der Ortskommandantur"

(wordt vervolgd)